

FIGYELŐ SZOLGÁLAT

E rovatban folyamatosan közlünk könyv- és folyóiratoikk-ismertetéseket, referátumokat, továbbá jegyzékeket fordításokról, új folyóiratokról, új segédkönyvekről, az OMKDK-ban készült irodalomkutatásokról.

.0.

ISMERTETÉSEK

001.815

TELL, B.: ETO szerinti és tárgyszavas osztályozás hatékonysági vizsgálata az alapidokumentum különböző szövegterjedelme szerint. /Informationsunderlagets betydelse för indexeringen./ = Tidskrift för Dokumentation, 23.k. 1.sz. 1967. p.8-13.

A szerző egy konkrét vizsgálat tükrében azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy azonos dokumentumok /közlemények/ különböző részletes-ségi reprezentánsai hogyan befolyásolják a dokumentum témájának /témáinak/ megjelölésére irányuló osztályozási tevékenységet.

A dokumentumok jellemzésére általában három adatcsoportot használnak, amelyek a dokumentációs kártyákon is szerepelnek:

1. a dokumentum leírását tartalmazó bibliográfiai adatok /szerző, cím, kiadó, évszám stb./;
2. a dokumentum tartalmára utaló, annak témáját megjelölő tartalmi jellemzők /osztályozási jelzettel kifejezve/;
3. a dokumentum fizikai lelőhelye.

A három adatcsoport legérdekesebb része vitathatatlanul a második, amely a dokumentációs szakemberek bizonyos ítélőalkotási, besorolási, döntési tevékenységéhez kapcsolódik. Ez a szellemi munka folyamat a dokumentum tartalmának felfogásából, szavakban való kifejezéséből, majd jelzetalkotásból tevődik össze. Ez utóbbi tulajdonképpen olyan jelölésnyelvezetre való lefordítást jelent, amely a priori lehatárolt, korlátozott.

A tartalmi jellemzők meghatározásával, vagyis az osztályozással kapcsolatban számos elvi és gyakorlati probléma merül fel, mint pl.:

az indexnyelvezet korlátozott szótárára való komprimálás során milyen mértékig lehet tömöríteni anélkül, hogy az eredeti szövegben foglalt információ elsikkadjon;

a tartalom milyen mélységű ismerete szükséges ahhoz, hogy az a tartalmi jellemzők segítségével hatékonyan kifejezhető legyen;

az osztályozási kódot mennyire következetesen alkalmazzák;

hogyan lehet az osztályozás munkaigényes folyamatának költségeit csökkenteni, elsősorban automatizálás, illetve elektronikus adatfeldolgozó gépek igénybevételeivel.

A jelzett témakörrel kapcsolatban már több vizsgálatot végeztek, több szerző foglalkozott az osztályozás hatékonyságával. C.W.CLEVERDON szerint pl. a túlságosan mélyre hatoló tartalmi jellemzők megnehezítik a releváns dokumentumok visszakeresési lehetőségét. Megoszlanak a vélemények arra vonatkozóan, vajon szabványosítani kell-e a tartalmi jellemzők nyelvezetét, vagy előnyösebb a spontán tárgyszavak alkalmazása. A szabványosítás itt azt jelenti, hogy azonos tárgyköröknek minden esetben azonos jelzetet adnak, és az alkalmazott jelzeteknek sohasem adnak más értelmezést, mint amit már egyszer alkalmaztak. A vizsgálatok egy részénél az osztályozási jelzeteket, vagyis az indexelést tekintették változatlanoknak /invariánsnak/ és azt vizsgálták, hogy ahhoz milyen releváns dokumentum-készlet állítható össze. Más vizsgálatok /P.ATHERTON és C.A.CUADRA/ annak tisztázását tűzték ki célul, vajon nem-változatlanok tekintett osztályozási rendszer esetén az osztályozási ítéletalkotás különböző variánsai különböző releváns dokumentum-készletekhez vezetnek-e.

A stockholmi Tekniska Literatursällskapet /TIS = Műszaki Irodalmi Társaság/ égisze alatt folytatott kísérletek célja a következőkben foglalható össze:

a/ címleírásból, referátumból, illetve teljes eredeti szövegből készített tartalmi jellemzők hogyan viszonyulnak egymáshoz ETO szerinti, illetve tárgyszavas osztályozás esetén;

b/ melyik osztályozási rendszer tekinthető gazdaságosabbnak változó mélységű alapszöveg esetén.

A vizsgálat menetének ismertetése előtt célszerű röviden áttekinteni az elemzés alapjául szolgáló hipotéziseket.

1. A műszaki folyóiratok egy része, többnyire a cikkek szerzőivel együttműködésben, maga is közöl tartalmi jellemzőket, ETO-jelzet vagy tárgyszavak formájában. Mivel a folyóirat szerkesztőségeknél mindenkor a teljes szöveg áll rendelkezésre, továbbá a szerzők is közreműködnek az osztályozásban, feltehetően az általuk készített tartalmi jellemzők tekinthetők relevánsnak, azaz használhatók mérceként, a más, külső személyek indexelésével való összehasonlításban.

2. Feltételezhető, hogy minél részletesebb az információ, annál megfelelőbbek a tartalmi jellemzők, vagyis az osztályozás mélysége arányos az alapjául szolgáló szöveg részletességével /mélységével/.

3. A túlságosan részletes tartalmi jellemzők rontják a visszakeresési lehetőséget. Van egy olyan határ, amelyen túl az osztályozási mélység növelése előnytelennek válik. Vonatkozik ez az alapszöveg részletességének növekedésére is: egy bizonyos határon túl az osztályozás minőségi mértéke nem fokozható, hiába bővül az alapjául szolgáló szöveg.

4. A két fő osztályozási rendszer /ETO és tárgyszavas/ vonatkozásában az a hipotézis állítható fel, hogy az ETO esetében az alapszöveg bővülésével kevésbé növekszik a tartalmi jellemzők mélysége, mint tárgyszavak esetében.

5. Összevetve az alapszövegek áttanulmányozására és a tartalmi jellemzők képzésére fordított időt /és így a költséget is/, feltételezhető, hogy a hosszabb alapszöveg olvasása oly mértékben javítja az osztályozás /indexelés/ minőségét, hogy a hosszabb szöveg olvasásával járó többletköltség az elért javulás folytán indokolt lehet.

A TLS vizsgálata

Az előzőekben ismertetett hipotézisek tulajdonképpen a vizsgálat célját konkretizálták, amennyiben azok érvényességét kívánták a kísérletekkel és az azokat követő elemző munkával felderíteni.

A kísérlet elvégzésére 8 munkacsoportot alakítottak. A munkacsoportok egyenként 6-10 információs mérnököt, illetve vállalati könyvtárosból álltak. Mindegyik csoportnak átadták ugyanazt a folyóiratcikket, azok referátumát és címfordítását, illetve címlírását. Minden csoport külön-külön elvégezte az osztályozást, előbb ETO szerint, majd tárgyszavakkal. Dokumentumként általában 3 ETO-jelzetet és 6 tárgyszót alkalmaztak.

Összehasonlító mérceként a folyóiratokban közölt ETO-jelzetek, illetve tárgyszavak szolgáltak: 11 cikkhez 35 ETO-jelzet, 5 cikkhez pedig 37 tárgyszó.

Az eredmények elemzése során először is azt vizsgálták, hogy az egyes munkacsoportok milyen mértékben jutottak azonos eredményhez /azonos dokumentum jellemzésére azonos tartalmi jellemzőket alkalmaztak-e/. Ennek a szakirodalomban /V.SLAMECKA/ megbízhatóságnak is nevezett fogalomnak az értékelésére az ún. asszociációs függvény alkalmazható /cohesion function, contingency function/.

Jelen esetben az asszociációs függvény kiszámításához alkalmazott módszer az volt, hogy táblázatos formában mind függőleges, mind vízszintes értelemben - mégpedig azonos sorrendben - felírták a tartalmi jellemzőket /pl. a tárgyszavakat/. Mindegyik tartalmi jellemző előfordul a vízszintes sorokban és a függőleges oszlopokban is. Az oszlopok az egyik munkacsoport besorolási tevékenységét képviselik,

		1.sz. indexelő csoport							
		T á r g y s z a v a k							
		1.	2.	3.	4.	.	.	6	
2.sz.indexelő csoport	1.	//	//	//	.	.	.	v_{1s}	$v_{1.}$
	2.	/	///	//	.	.	.	v_{2s}	$v_{2.}$
	3.	/	//	///	//	.	.	v_{3s}	$v_{3.}$
	.	.	.	.	/	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.	.	.	.
	.	.	.	.	.	.	.	.	.
r		v_{r1}	v_{r2}	v_{r3}				v_{rs}	v_r
		$v_{.1}$	$v_{.2}$	$v_{.3}$	.	.	.	$v_{.s}$	n

1.ábra

a sorok a másikat. A táblázatba az 1.ábrán látható módon vezetik be - vonásokkal - az indexelési tételeket. Feltüntetve mind a 16 dokumentum jellemzésére használt osztályozásokat, eloszlási spektrumot kapunk. Ha mindkét indexelő csoport azonosan osztályozta mind a 16 dokumentumot, akkor az osztályozási ítéletek eloszlásának képe a táblázat átlós elemeire koncentrálódik, míg az osztályozások eltérő jellege esetén véletlenszerű eloszlást kapunk.

A besorolások közti egyezés, illetve eltérés jellemzésére a H.CRAMEER által bevezetett asszociációs tényező alkalmazható. Ezt B.TOLLANDER computeres feldolgozásra adaptálva, algoritmust dolgozott ki, amelynek alapján a számításokat IBM/360-30 típusu gépen végezték.

Az asszociációs tényező alakja a következő:

$$r^2 = \sum_{i,j} \frac{\frac{v_{ij}}{n} - \frac{v_{i.}}{n} \cdot \frac{v_{.j}}{n}}{\frac{v_{i.}}{n} \cdot \frac{v_{.j}}{n}}$$

ahol v_{ij} az i sor és j oszlop közös rovatában leolvasható gyakoriság, $v_{i.}$ az i sor, $v_{.j}$ pedig a j oszlop összege, végül n a gyakoriságok teljes összege.

A vizsgálati eredmények értékelése

Az eredményül kapott adathalmaz interpretációja során egybevetették mind az ETO-szerinti, mind a tárgyszavas osztályozás viszonylatában a munkacsoportok, valamint a folyóirat-szerkesztőségek jelzetalkotásait. A folyóiratok osztályozását természetesen minden esetben a teljes szöveg ismeretével hozták kapcsolatba, míg a munkacsoportok jelzetalkotásai a címleírás, referátum és teljes szöveg szerinti bontásban adódtak. Ugyanakkor szembeállították - a csoportokon belül - a címleírás, a referátum, illetve a teljes szöveg alapján készült osztályozás eredményeit.

A folyóiratok osztályozásai 35 ETO-jelzetet és 37 tárgyszót, összesen 72 osztályozást tartalmaztak. A munkacsoportok háromszor ennyit jelzetet alkalmaztak /címleírás + referátum + teljes szöveg/: $72 \times 3 = 216$. A 8 csoportnál ez összesen $216 \times 8 = 1728$ besorolási művelet lenne. Az osztályozandó szövegek időközbeni változtatásából eredő és a cikkben nem részletezett okok miatt azonban végül is a jelzetek száma csak 1181 volt.

A jelzetek megoszlása munkacsoportok, osztályozandó szövegek, illetve osztályozási rendszerek szerint:

1. táblázat

Munkacsoport sorszáma	ETO				Tárgyszavas osztályozás				Összesen
	Cím	Referátum	Teljes szöveg	Együtt	Cím	Referátum	Teljes szöveg	Együtt	
1.	22	23	34	79	11	27	41	79	158
2.	21	20	26	67	16	24	31	71	138
3.	28	25	33	86	27	31	48	106	192
4.	26	27	31	84	13	29	34	76	160
5.	21	22	27	70	12	26	33	71	141
6.	19	27	28	74	11	22	35	68	142
7.	22	28	26	76	10	19	26	55	131
8.	20	18	28	66	8	23	22	53	119
Összesen:	179	190	233	602	108	201	270	579	1181

Egy dokumentumra jutó jelzetek száma:

Csoportok	2,03	2,15	2,64	2,28	2,25	4,18	5,61	4,01
Folyóiratok	-	-	2,91	-	-	-	6,16	-

Ha a munkacsoportok osztályozási mélységét a folyóirat-szerkesztőségek jelzetalkotásaival vetjük össze, akkor - a 2.táblázat tanúsága szerint - kiderül, hogy a csoportok az ETO-val már a címleírásoknál elérték a folyóiratok osztályozási mélységének kb. 2/3-át, míg a tárgyszavakkal a 2/3-os mélységi szint elérése a referátumoknál következett be. Ugyanakkor a teljes szöveg alapján történő osztályozás esetében a munkacsoportok mintegy 10 %-kal a folyóirat-szerkesztőségek alatt maradtak.

2.táblázat

A tartalmi jellemzés mélysége a munkacsoportoknál,
a folyóirat-szerkesztőségek / = 100/ eredményeinek százalékában
kifejezve

Az osztályozás alapja	ETO %	Tárgyszó %
Címleírás	69	37
Referátum	74	68
Teljes szöveg	91	91

Mivel a folyóirat-szerkesztőségek osztályozását tekintjük mércének, a következő, 3.táblázatban a munkacsoportok osztályozásának megbízhatóságát értékeljük az f^2 asszociációs tényező segítségével. /Az alsó index első tagja a munkacsoportokra vonatkozik: 1 - címleírás, 2 - referátum, 3 - teljes szöveg, második tagja pedig a folyóirat-szerkesztőségekre, egységesen 3 - teljes szöveg alapján./

3.táblázat

A munkacsoportok osztályozásának megbízhatósága
a folyóirat-szerkesztőségek osztályozásához viszonyítva, különböző részletességű alapszöveg esetén

Asszociációs tényező	ETO	Tárgyszavas osztályozás
f^2_{13}	0,831	0,804
f^2_{23}	0,816	0,815
f^2_{33}	0,741	0,769

A 4.táblázat kizárólag a munkacsoportok osztályozásának megbízhatóságát hasonlítja össze címleírás, referátum és a teljes szöveg szerint az asszociációs tényező segítségével, a 3.táblázatnak megfelelő jelölésekkel.

4. táblázat^{*}

Viszonyítás	Asszociációs tényező	ETO	Tárgyszavas osztályozás
Címleírás/teljes szöveg	f_{13}^2	0,527	0,405
Referátum/teljes szöveg	f_{23}^2	0,613	0,544

Összefoglaló következtetések

A 3. táblázatból az a következtetés vonható le, hogy az ETO alkalmazása esetén a több szöveg áttanulmányozásával járó többletmunkát nem indokolja a jelzetalkotás lényeges minőségi javulása. Érdekes módon a tárgyszavas osztályozás esetén a címleírástól a referátumig javul a minőség, az alapszöveg további bővítésével azonban romlás következik be /3. táblázat/.

Ugyanakkor az 1. táblázatból látható, hogy a tárgyszavak száma 1:2:2,7 arányban növekszik a címleírástól a teljes szövegig.

Ha a gazdaságossági szempontokat helyezük előtérbe, figyelembe kell venni, hogy az osztályozással kapcsolatos jelzetalkotó tevékenység jelentős költséggel jár. Egyébként egyenértékű rendszerek közül nyilván azt kell előnyben részesíteni, amelynek alkalmazásakor kevesebb döntési tevékenység szükséges. Mérlegelni kell továbbá, hogy a szövegek áttanulmányozása, vagy különösen átolvasása is jelentős munka-, illetve költségáfordítást igényel még az osztályozás előtt. Ezért azt a rendszert, amely már a címleírás alapján végzett osztályozásnál 70 %-os indexelési mélységet szolgáltat, gazdaságosabbnak kell tekinteni, mint azt, amelyiket ugyanolyan mélység eléréséhez referátumok áttanulmányozására kell alapozni.

Optimális megoldás feltehetően akkor érhető el, ha a két különböző rendszert - az ETO-t és a tárgyszavast - kombináljuk olyan értelemben, hogy címleírásokat ETO-val, referátumokat pedig tárgyszavakkal osztályozunk. Ez végső soron annak felismeréséhez vezet, hogy az ETO gazdaságosabb, mint a tárgyszavas rendszer.

Érdekes következtetése még a vizsgálatnak, hogy a teljes szöveg alapján történő osztályozás sok bizonytalanságot, kevés egyezést és következetességet mutat.

Sperlágh Sándor

^{*} A 3. és 4. táblázat eredményei nem hasonlíthatók össze közvetlenül egymással, mivel a 3. táblázat alapadataiból kizárták azokat a dokumentumokat, amelyeket a csoportok elláttak tartalmi jellemzőkkel, de a folyóiratok nem.

SCHEELE, M.: Wissenschaftliche Dokumentation. Grundzüge, Probleme, Notwendigkeiten. Dargestellt an eigenen Arbeiten und Beispielen. /Tudományos dokumentáció. Alapvonalak, problémák, követelmények. A szerző saját munkáin és példáin kifejtve./ Schlitz/Hessen, 1967, Verlag Martin Scheele. 391 p.

A tekintélyes kötet első látásra az informatika tan- vagy kézikönyv-irodalmának gyarapodását mutatja. Más szóval azt jelentené, hogy Otto FRANK kis kompendiuma mellett /Einführung in die Dokumentation. Berlin-Krefeld-Ürdingen, 1949. 64 p./ az NSZK szakirodalma is produkált összefoglaló alapozó művet az informatika /a dokumentáció és információ elmélete és gyakorlata/ ismeretágában, amiként ilyenekkel a 60-as évek elejétől kezdődően néhány országban, különösen Romániában, Hollandiában, Magyarországon, Csehszlovákiában, a Szovjetunióban már találkozunk.

A könyv azonban csak látszatra összefoglaló ismeretanyaga ismeretágunknak, valójában némileg szélesebb keretben / szerkezetben/ ugyan, de csak néhány kérdéskomplexus kifejtését adja, azt is úgy, hogy a szerző addigi tanulmányait fűzi egysebbe, újabb forrásanyag feldolgozása és további előtanulmányok nélkül. Így szerkezetében és tartalmi válogatásában némileg hasonló BRADFORD egyébként becses és értékelte művéhez /Documentation. 2.ed. London, 1953. 200 p./, amely a szakterületnek szintén csak egyes, nem is összefüggő fejezeteit fejtette ki. Emellett a kötet impozáns volta is megtévesztő: korántsem 380 oldal a szövegterjedelme, hanem csak 170, mert a szöveg majdnem 60 %-át példaként bemutatott, de teljes terjedelemben lenyomtatott tesztársurkok, indexek, folyóiratjegyzékek teszik, amelyek tekintetében kétséges, hogy akár csak függelékben való in extenso közlésük is indokolt lehet-e akkor, amikor ezek a segédletek tulnyomórészt a szerző vezetése alatt működő biológiai dokumentációs állomás házi materiáliái. Mint ilyenek egy beszámoló jelentés mellékleteként helyet kaphatnak, de aligha igényelhetik nyomtatott összefoglaló tudományos igényű műben közzétételüket. Ha pedig ez mégis bekövetkezik, a könyv értékét inkább negative érintik.

Ezek után felmerülhet a kérdés, mi lehetett a célja a könyv ilyen szerkezetű és módszerű közreadásának. Az előszóban közölt személyi adatok ismeretében úgy véljük, a könyv kettős célt kíván szolgálni. Egyrészt bemutatni a szerző vezetése alatt működő biológiai dokumentációs állomás munkáját, másrészt pedig fórumot nyitni a szerző dokumentációs politikai nézeteinek. Ezekkel ugyanis nem egyezett sem a Deutsche Gesellschaft für Dokumentation /DGD = Német Dokumentációs Társaság/ dokumentáció-fejlesztő koncepciója, sem az NSZK-ban kialakult országos dokumentációs szervezet és annak fejlődési tendje, miért is a szerző a DGD vezetősége keretében betöltött funkciójától is megvált. A könyvnek házi munkaanyagokkal zsufolt közreadását nyilván megkönnyítette, hogy a szerzőnek magának kiadói vállalkozása is van emellett, hogy az említett dokumentációs állomás vezetője, kutató és publikáló növénybiológus, végül pedig a Justus Liebig Egyetemen /Giessen/ a tudományos dokumentáció c. tárgykör meghívott előadója.

Ami a szóban lévő dokumentációs állomás munkáját illeti, az a computeres feldolgozásra orientált, részben kísérleti és fejlesztési jelleggel, részben gyakorlati feladatok megoldásával is. Utóbbiak nem túl igényes célt szolgálnak: mindössze az NSZK-ban német nyelven megjelent biológiai vagy azzal rokon területű szakfolyóiratok közleményeinek tárgyszóval ellátott címfelvételét valósítják meg. Mint-hogy azonban a számításba jövő mintegy 150 folyóirat köteteit alapításukig is fel kívánják dolgozni, a speciális szakterület nyelvileg is leszűkített folyóiratirodalmának ilyen feldolgozása 7 éves távlati tervben valósítható csak meg. Az eddig feldolgozott anyagból kísérleti jelleggel szakirodalomkutatásokat is végeznek, eddig két időszakban összesen 30 konkrét igényre. A computeres feldolgozáshoz előzetes fejlesztési feladatként tetszaurust kellett összeállítani, amelynek 1966. évi kiadása 171 ezer tárgyszóból készült, több szelvényre bontott komplex rendszert alkot.

A tulnyomó részben a dokumentációs állomás munkájára és a biológiai dokumentációs feldolgozásra vonatkozó mondanivaló a könyv tan-
könyv-szerű szerkezetében kap mindenütt helyet, ahol azonban szélesebb érdeklődésre számot tartó és az informatika tárgykörét bemutató teljes kifejtés általában csak nyomokban van meg, vagy éppen hiányzik. A könyv négy fő részre tagolódik: az A/ főrész általános bevezetést kíván adni /mindössze 10 oldal jut erre/, a B/ főrész a szakirodalmi dokumentációról értekezik /több mint 300 oldalon ugyan, amiből azonban majdnem 200 oldal a mellékletbe sem kívánczó segédleti és házi szabályzat jellegű anyag/, a C/ főrész az un. adatdokumentációról szól, vagyis arról, amit általában inkább információ néven ismerünk /alig 40 oldalon/, végül a D/ főrész a könyv eredményeinek összefoglalását adja és javaslatokat állít össze az NSZK dokumentációs szervezetének tökéletesítésére /12 oldalon/.

Itt - de a könyv egyéb fejezeteiben is elszórtan - találkozunk a szerző dokumentációs politikai elgondolásaival, amelyek valójában a könyv legértékesebb fejtegetései, bár többségük olyan, amely kevésbé átgondolt, s így alig állhatja meg a helyét. Az NSZK "koordináltan decentralizált" dokumentációs szervezetéről szerzőnknek lesújtó véleménye van: a több száz dokumentációs állomás többszörösen párhuzamos munkát végez, hatalmas és indokolatlan költség- és személyi ráfordítással, s emellett mégis úgy, hogy bőven maradnak le nem fedett szakterületek, fehér foltok. Az egyes dokumentációs szervek más-más feldolgozási módszereket és eltérő osztályozási rendszereket alkalmaznak, ami a dokumentációs szolgáltatásokban való eligazodást rendkívül megnehezíti. Amiatt, hogy a dokumentációs szervek általában valamely intézményhez vagy vállalatához kapcsolódnak, munkájukban nincs meg a szükséges egyenletesség, mert az mindig attól függ, hogy az intézmény vagy vállalat mindenkor vezetőjének milyen a dokumentációs munka iránti megbecsülése. Végül a számtalan, tulnyomórészt kis létszámú és anyagi erőforrással dokumentációs szerv a dolog természetéből folyóan nem képes fejlesztési feladatokat ellátni és a dokumentációs munkák gépesítésére áttérni.

Az NSZK alapjaiban helytelen és ésszerűtlen dokumentációs szervezetének megjavítására a szerző egy módot lát: Német Dokumentációs Központ létesítését a szoros értelemben vett dokumentációs feltáró

tevékenység ellátására a tudomány és technika valamennyi területén. Minthogy azonban ez a feladat meghaladná egyetlen intézmény anyagi lehetőségeit a világirodalom tekintetében - és nyilván annak szubjektív hatása alatt is, hogy a szerző vezette biológiai dokumentációs állomás beírta az NSZK szakirodalmának feldolgozásával -, ennek a dokumentációs központnak nyelvileg erősen korlátozott lenne feladatköre: csak az NSZK szakirodalmának dokumentációs feltárására terjedne. A feltárást csak tárgyszóval ellátott címleírással valósítaná meg, computeres feldolgozással és a folyóiratok évfolyamainak fokozatosan visszamenőleges feldolgozásával is /itt is kísért a biológiai dokumentációs állomás már említett gyakorlata/. A szerző természetesen tudatában van annak, hogy a dokumentációs feltáró munkának az NSZK szakirodalmára végrehajtott korlátozása volumenben csak a világirodalom mintegy 4-5 %-ának kézbeartásával egyértelmű, s ezért hasonló computeres feldolgozást ajánl a világ többi országai részére is, mindenütt a nemzeti szakirodalomra nézve. Az így kiépített nemzeti központok közötti együttműködéssel kellene a továbbiakban majd biztosítani az egész világ szakirodalmának un. bibliográfiai ellenőrzését minden egyes országban.

Az alapvető hiba - véleményünk szerint - e világméretű dokumentációs tervben a dokumentáció 300 éve vallott céljának félreismerésében, helyesebben mellőzésében van. Már a dokumentációs tevékenység megindultakor /1665-ben Párizsban/ a cél nem az volt, hogy a hazai irodalomra hívják fel a szakemberek /tudósok/ figyelmét, hiszen ahhoz akkor is, most is, mindenki hozzájuthatott, hanem a külföldön, idegen nyelveken megjelent szakirodalomra, amelynek megjelenéséről akkor is már nehezen, ma pedig nem vagy alig szerezhet tudomást a hazai szakember, nem is beszélve a nyelvi gátak leküzdhetetlen nehézségeiről. A hazai irodalom termékeiről adott hiánytalan bibliográfiai tájékoztatás az un. nemzeti bibliográfia feladata. A szerző javaslata tehát valójában a nemzeti bibliográfiák computerizált összeállítás és kiadási módszerének ajánlására irányul.

Ahhoz, hogy az elképzelés a dokumentációs feltáró tevékenységben is hasznosítható legyen, legalább két követelményt kellene még kielégítenie: 1. a gyors és legalább havi közreadást biztosító feldolgozást és 2. valamely egységes, nemzetközi nyelven megadott címközlést. Enélkül a nemzeti szakirodalom címadatainak nemzeti feldolgozása és közreadása a dokumentációs tájékoztatás részére csak segédletként jöhet figyelembe, és nem mentheti fel a nemzeti dokumentációs központokat a külföldi szakirodalom más uton való figyelemmel kísérése és feltárása alól. Mindez azonban alig megvalósítható, ha még feltételeznénk is, hogy minden ország nemzeti dokumentációs központot hozna létre. A szerző javaslata így a világirodalom dokumentációs feltárása és gyors bibliográfiai ellenőrzése szempontjából nem éltetvevaló.

De feltéve, hogy a nemzetközi együttműködésben ritkán tapasztalt, csodával határos módon egy ilyen egyetemes nemzeti bibliográfiai szervezés és folyamatos, gyors közreadás létre is jönne, a dokumentáció egyik fő célját alaptudományi és alkalmazott műszaki tudományi területen venné semmibe, és ezáltal több zavart keltene, mint amennyi előnyt hozna. Itt ugyanis nem arról van szó, hogy minden meg-

jelent közleményről bibliográfiai leírás készüljön, vagyis az un. bibliográfiai ellenőrzés megvalósuljon /mint a nemzeti bibliográfiák esetében/, hanem éppen ellenkezőleg, hogy csak az a közlemény kapjon felemlítést, ami érdemleges új kutatási, fejlesztési, alkalmazási eredményt tartalmaz. Ezt a válogatási funkciót, ami a dokumentációs feldolgozó munka egyik lényeges követelménye, a két említett nagy tudománycsoportban, a közlemények computerizált feldolgozásával feladatul sem lehet kitűzni /nemhogy megvalósítani/, s így egy ilyen módszerű feldolgozás csak többszörösére növelné azt a szakirodalmi halmozást, amelyet helyes válogatással csökkenteni éppen a szakirodalmi dokumentáció egyik alapvető feladata lenne. Egy ilyen feldolgozó rendszer nem lenne egyéb, mint a szakirodalom tájékoztató célú feldolgozásában értelmetlenül alkalmazott gyorsító berendezés /szószerrinti atomtechnikai értelmében/, amely valóban szakirodalmi robbanást idézne elő ahelyett, hogy az áttekintést előmozdítsa.

A dokumentáció másik fő ága: az adatdokumentáció vagy információ munkaköre a szerző nemzetközi megoldáson nyugvó elképzelésében - ha lehet - még nagyobb nehézségekkel találta magát szemben. Ezt a funkciót tudományterületek szerint látná kívánatosnak megszervezni, és pedig vagy úgy, hogy minden ország ágazati dokumentációs intézménye szolgáltassa a nemzetközi rendszer részére a nemzeti irodalom érdemi adatait /eredményeit/, vagy méginkább, hogy az egyes országok ágazati intézményei szakosítanak maguk között az egyes szakterületek információs gondozását. A második megoldás a nemzetközi együttműködés még erősebb szervezeti kiépítését igényelné, mint a szűkebb értelmű dokumentációs feltáró munka terén végzett, a nemzeti irodalmak szerint megosztott közreműködés esetében, de emellett azzal a veszéllyel is járhatna, hogy a vonatkozó szakterületen illetékes nemzeti információs intézmény a feldolgozott információk egyes /legfigyelemreméltóbb/ adatait saját országa részére ajánlaná fel inkább, semmint közzétenné más országok részére is. Ez a nemzeti szempontból menthető magatartás eleve bizalmatlanságot támasztana a megoldás iránt.

Emellett azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni még két alapvetően lényeges tényt. Minden szakirodalmi információs tevékenység csak egy folyamatosan ellátott dokumentációs feltáró munka eredményein alapulhat. Ha ez az információs szervnél csak közvetve, késeve és bizonytalanul áll rendelkezésre /ami a dokumentált anyag nemzetközi feldolgozásából és szolgáltatásából folyik/, az információs tevékenység is bizonytalan és hiányos lesz csak. A másik és talán még fontosabb szempont - ami a szerzőben sajnos fel sem merült - az, hogy rendszeres adatdokumentációt /érdembeli információk feldolgozását/ csak a szakirodalom történetére lehet a dolog természetéből folyóan megvalósítani, egyébként a dokumentáció maga ismételné meg - valamelyest komprimált formában - mindazt, ami a szakirodalomban megjelent, s így a szakirodalmi áradat még tovább növelné. Ezért az információs feldolgozó munkában már nemcsak válogatásról van szó, mint a helyesen szervezett dokumentációs feltárásban, hanem "válogatottan válogatott" információk feldolgozásáról és közvetítéséről. Így tehát szó sem lehet arról, hogy a tudomány és technika minden egyes kérdéséről vagy részproblémájáról, vagy éppen az ezekről szóló teljes érdemleges szakirodalmat az információ eszközeivel bárhol is rendszeresen feldolgozzák. Ez a feldolgozás rendszeresen csak az érdekelt nemzet-

gazdaság kiemelt témáira vagy az érdekelt intézmények /vállalatok/ által igényelt témákra irányulhat, és ekkor is csak a vonatkozó szakirodalom válogatottan válogatott termékeiben foglalt információkra terjedhet.

A szerző javaslatai ezeket az elengedhetetlen szempontokat és követelményeket mellőzik. Láthatóan a kis biológiai dokumentációs szerv gyakorlatából és példájából indulnak ki, és az itt alkalmazott megoldásokat és módszereket kívánnák széleskörű nemzeti és nemzetközi szinten adaptálni. Az országos és nemzetközi megoldásoknak azonban a dolog természetéből folyóan mások a szempontjai, más a horizontja, és ezért itt lokális tapasztalatokat alig lehet változatlanul hasznosítani. Így a könyv aligha mozgathatja elő Ortega Y Gasset idézett helyes felismerését: "Az emberiség legsürgősebb teendői közé tartozik egy olyan technika feltalálása, amely előmozdítja a lépéstartást a tudomány mai felhalmozásával. Ha az ember nem fog eszközöket és utakat találni arra, hogy a burjánzó vegetáción urrá legyen, bele fog abba fulladni. Az élet őserdejére egy második őserdő települ, amelynek pedig az lenne a feladata, hogy az előbbi egyszerűbbé tegye. Ha eddig a tudomány rendet hozott az életbe, úgy most rendet kell teremteni a tudományban." A könyvnek ehhez a renchez ajánlott megoldásai - sajnos - a feladat nagyságához mérten - nemzetközi jellegük ellenére - kis kaliberűek, nem kellően informáltak és a rend megerősítése helyett csak a szakirodalmi robbanás gyújtásához vezethetnek.

Polzovics Iván

REFERÁTUMOK

Könyvek

10/K/68

002.513.5:681.3.06/076/

MEADOW, Ch.T.: The analysis of information systems. A programmer's introduction to information retrieval. /Információ-visszakereső rendszerek elemzése. Bevezetés az információ-visszakeresésbe programozók részére./ New-York - London - Sidney, 1967, J. Wiley. XV, 301 p. /Information Sciences Series./

A neves New-York-i kiadó Information Sciences Series címen indított sorozatának célja olyan alapvető szakmunkák publikálása, amelyek az információk közvetítésének, felhasználásának, tárolásának és visszakeresésének ismereteit foglalják össze, figyelemmel a gépi információfeldolgozó berendezések, különösen a számítógépek által nyújtott lehetőségekre. A sorozatban már eddig is figyelemreméltó összefoglaló művek láttak napvilágot, különösen BECHER, J. - HAYES, R.M.: Information storage and retrieval; BOURNE, Ch.P.: Methods of information handling; BORKO, A.: Automated language processing; CARTER, L.T.: Na-